

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 212 М групи

Спеціальності 012 Дошкільна освіта

Освітньо-професійної (наукової)

програми Дошкільна освіта

Ножевнік Вікторія Вікторівна

Керівник к. філол. н., доцент Мироненко О.В.

Рецензент к. психол. н., доцент Казаннікова О.В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Теоретичні основи збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою	6
1.1. Лексичний склад української мови, його специфіка.....	6
1.2. Образно-тропеїчні засоби, їх характеристика.....	15
1.3. Роль і значення експресивної лексики у мовленні дітей старшого дошкільного віку.....	23
Розділ 2. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою	27
2.1. Аналіз програм і навчально-методичної літератури.....	27
2.2. Система вправ для формування експресивної лексики у дітей старшого дошкільного віку.....	32
2.3. Результати експерименту	40
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47
Додаток А Кодекс академічної доброчесності	52

ВСТУП

Актуальність теми. Дошкільний вік – період збагачення словника дитини. Дошкільник активно засвоює мовлення, це зумовлено його потребами у пізнанні навколишнього світу.

У дітей дошкільного віку виробляються вміння свідомо обирати зі словникового запасу ті мовні засоби, які найточніше відображатимуть задум мовця і робитимуть висловлювання не лише граматично правильним, а й виразним.

"Формування дитячого словника - це тривалий, складний процес кількісного накопичення слів, засвоєння соціально закріплених значень та вміння доречно використовувати їх у конкретних умовах спілкування". [1,с. 318]

Проблема словникової роботи з дітьми на етапі дошкільного дитинства досліджувалась у різних напрямках: збагачення словника дітей дошкільного віку (А. Богуш, Н. Гавриш, І. Непомняца та інші), особливості засвоєння семантики слів, уточнення і розширення їх значень, використання тематичного принципу введення лексики, асоціативного поєднання слів (Г. Бавикіна, А. Богуш та інші).

Слід зазначити, що від кількості слів, якими володіє дитина, залежить успіх вираження її думок, почуттів, намірів, бажань.

Формування лексичних навичок в дошкільному віці, сприяє розвитку мовлення, що прискорює темпи розвитку здатності до навчання.

Одним із провідних засобів формування культури мовлення дошкільнят є збагачення, активізація і уточнення лексичного запасу рідної мови. Багатство словникового запасу є ознакою розвитку мовлення дитини.

Деякі вчені (М.М. Алексєєва, Н.В. Гавриш, О.С. Ушакова, В.М. Макарова), свідчать про необхідність розвитку образного боку промови дітей у старшому дошкільному віці, зокрема і розвиток експресивної лексики, тобто слів, які надають висловлюванню емоційного забарвлення.

Експресивне мовлення передає певний зміст слів і надає їм особливої піднесеності, емоційності та образності. Експресивна лексика допомагає виражати позитивні або негативні емоції, почуття та впливає на емоційний стан оточуючих.

У старшому дошкільному віці в дітей зростає інтерес до засобів виразності, вони розуміють значення слів й розуміють словосполучення в переносному значенні. Старші дошкільнята здатні використовувати в своєму мовленні багатозначні слова, різноманітні засоби образності (епітети, метафори, порівняння).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику збагачення мовлення експресивною лексикою дітей дошкільного віку.

Згідно з метою дослідження було сформовано такі **завдання**:

- 1) розглянути лексичний склад української мови, охарактеризувати його;
- 2) проаналізувати види образно-тропеїчних засобів;
- 3) розкрити роль і значення експресивної лексики у мовленні дітей старшого дошкільного віку;
- 4) проаналізувати чинні програми та науково-методичну літературу;
- 5) дібрати вправи для збагачення мовлення дітей дошкільного віку експресивною лексикою;
- 6) експериментально перевірити результати дослідження.

Об'єкт дослідження – збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою.

Предмет дослідження – методика формування експресивної лексики у мовленні дітей старшого дошкільного віку шляхом роботи над словом.

Гіпотеза дослідження: ефективність формування експресивної лексики у дітей старшого дошкільного віку, забезпечується такими педагогічними умовами: комунікативно-ситуативну спрямованість роботи з формування експресивної лексики, усвідомлення дітьми значення слів у навчально-

мовленнєвій діяльності; раціонально поєднати різні типи занять і вправ під час формування експресивної лексики у дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження: *теоретичні методи дослідження:* аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення даних на основі вивчення лінгвістичної, філософської, психолого-педагогічної теорії та лінгводидактики уможливили аргументоване обґрунтування змісту та структури експресивної лексики, визначення поняттєвого апарату та концептуальних засад, критеріїв та показників збагачення мовлення дітей експресивною лексикою дошкільного віку.

Емпіричні методи дослідження: спостереження, бесіда, анкетування, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний) дали змогу визначити рівень сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку, та обґрунтувати збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою.

Методи математичної статистики дали змогу обробити і перевірити отримані дані констатувального, формувального та контрольного експериментів, на основі яких обґрунтовано ймовірність результатів дослідження та підтверджено їх ефективність.

Практичне значення обґрунтовано експериментальну методiku збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою; відпрацьовано систему вправ, дидактичних ігор. Результати дослідження можуть бути використані в практиці роботи закладів дошкільної освіти, а також у створенні методичних посібників для педагогів та в процесі підготовки майбутніх вихователів у педагогічних закладах вищої освіти.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЕКСПРЕСИВНОЮ ЛЕКСИКОЮ

1.1. Лексичний склад української мови, його специфіка

Насьогодні важливим є вміння не лише правильно, чітко та доступно висловлювати свої думки, а й робити ці висловлювання цікавими та образно багатими. Для цього в українській мові існує розділ мовознавства, який називається лексикологія.

"Лексикологія (від грецького *lexis* - слово, вираз) - це розділ науки про мову, що вивчає лексичний склад мови і слово як основну його одиницю"[13,с. 117].

"Лексикологія - порівняно молодий розділ мовознавства: вона сформувалася пізніше, ніж деякі інші лінгвістичні галузі (наприклад, граматики чи фонетики)"[17, с. 15].

Завдання лексикології полягає у характеристиці словникового складу сучасної української літературної мови за його походженням, активністю вживання.

Завданням лексикології є також встановлення загальної кількості слів у мові. Порахувати кількість слів можна тільки приблизно, тому що словниковий склад мови знаходиться у постійному русі.

"Лексикологія як розділ мовознавства тісно взаємодіє з іншими лінгвістичними дисциплінами: семантикою (наукою про значення), фонетикою, словотвором, морфологією, фразеологією, синтаксисом, стилістикою, соціолінгвістикою, психолінгвістикою, лінгвістичною прагматикою і лінгвокультурологією. Вивчення процесів виникнення і формування української лексики передбачає використання даних історико-лінгвістичних дисциплін (передусім історичної лексикології). Крім того,

лексикологія взаємодіє з такими науками, як історія, філософія, логіка, психологія, етнографія, культурологія тощо"[18, с. 17].

Лексикологія поділяється на загальну, часткову, порівняльну, історичну, описову, теоретичну та практичну.

Загальна лексикологія вивчає лексику різних мов, виявляє її загальні закономірності та особливості функціонування.

Часткова лексикологія досліджує словниковий склад певної мови, його закономірності та особливості. Зазвичай словниковий склад мови вивчається у зіставленні та порівнянні з іншими мовами. Це є предметом порівняльної лексикології, в якій одиниці й категорії лексики розглядаються з точки зору їх подібності та відмінності.

Теоретична лексикологія вивчає найважливіші поняття лексичної семантики, класифікує українську лексику з погляду характеру її формування і сферою використання.

Практична лексикологія вивчає важливі для практичного оволодіння мовою категорії. Всі аспекти лексикології тісно взаємопов'язані.

Історична лексикологія вивчає особливості формування, розвитку і збагачення словника мови від найдавніших часів, і до сучасності.

Описова лексикологія української мови вивчає лексичне значення слова та стилістичну різноманітність лексичного складу сучасної української літературної мови та особливості збагачення лексики. Об'єктом вивчення лексикології є слово.

"Слово - це основна функціонально-структурна і семантична одиниця мови, що становить звук чи комплекс звуків і, характеризуючись самостійністю та відтворюваністю, є будівельним матеріалом для словосполучення і речення" [19, с. 117].

"Конкретніше визначення подає І. Ющук: слово – це самостійна, наділена одним чи кількома граматичними значеннями одиниця мови, яка передає одне чи більше лексичних значень, легко відтворюється і є будівельним матеріалом для речення" [22, с. 152].

"Слово - це смислова одиниця, яка вільно відтворюється в мовленні для побудови висловлення. Найважливішою особливістю слова є те, що воно не тільки називає предмет або явище об'єктивного світу, а й узагальнює його, тобто виражає поняття про позначуваний предмет, явище. Наприклад, коли вживаємо слово весна, то в свідомості виникає уявлення про пору року, з приходом якої оживає природа після зими, а отже і розуміння значення цього слова, закріплене за ним в українській мові, хоч кожного разу пора весни неоднакова"[33, с. 17].

"Слово - "найменша самостійна і вільно відтворювана в мовленні відокремленооформлювана значеннева одиниця мови, яка зіставляється з пізнаним і вичленованим окремим елементом дійсності (предметом, явищем, ознакою, процесом, відношенням та ін.) й основною функцією якої є позначення, знакова репрезентація цього елемента — його називання, вказування на нього або його вираження"[27, с. 25].

Структура слова складна і багатопланова. Слово є носієм комплексу значень. В українській мові розрізняють слова з конкретним та абстрактним значенням.

"Конкретне значення мають слова, що називають предмети, явища навколишнього світу, які людина сприймає й пізнає органами чуття. До слів з конкретним значенням належать також прізвища, імена людей назви підприємств, установ, організацій, назви періодичних видань, друкованих творів, астрономічні та географічні назви, а також назви просторових та часових понять, що виявляються в певних межах" [35, с. 216].

"Абстрактне значення властиве словам, що називають узагальнені поняття. Назване такими словами поняття позбавлене чуттєвих ознак, сприймається розумом, уявою людини. Слова з абстрактним значенням з'явилися у мові пізніше від слів із конкретним значенням" [36, с. 216].

Серед слів з абстрактним значенням є слова з непохідною основою (горе, освіта, правда, чужий, думати) і слова з похідною основою, до якої

входить і словотворчий суфікс. Слова з конкретним та абстрактним значенням активно вживаються в усіх стилях літературної мови.

За наявністю чи відсутністю лексичного значення слова поділяють на повнозначні і неповнозначні.

Неповнозначні слова не мають лексичного значення. Вони лише відображають відношення між предметами, властивостями або діями. Наприклад: море і річка, місто чи село, задоволення від розмови з однокласником. Існують такі різновиди неповнозначних слів: причинові, об'єктні, єднальні, розділові.

Повнозначні слова мають лексичне значення та виконують номінативну та емоційно-експресивну функцію.

"Повнозначні слова можуть бути однозначними і багатозначними. Однозначне – це таке слово, зміст якого зводиться до називання якогось одного поняття, ознаки чи явища дійсності (наприклад, лука – «рівна місцевість, укрита трав'янистою рослинністю»)" [39, с. 41].

"І. Ющук наводить таке визначення: слово, що має одне значення, називається однозначним (наприклад, українець, олень, стілець)" [40, с. 161].

"М. Плющ вважає, що слова, які мають кілька значень, називають багатозначними, чи полісемантичними. Одне із значень є головним, його називають прямим, решта – переносні" [12, с. 119].

"Багатозначність, чи полісемія, – це функціонування слова в різних значеннях, обов'язково пов'язаних між собою певними відношеннями, лініями семантичного розвитку, напр.: орбіта – «шлях, яким іде одне небесне тіло», «кісткова порожнина, в якій рухається очне яблуко». Пор.: орбіта наукових зацікавлень; уключатися в орбіту боротьби за чисте навколишнє середовище; злетіти на орбіту щастя тощо" [31, с. 131].

Отже, однозначними називають слова, які вживають в одному значенні, наприклад: місто Харків, кінотеатр "Україна", ріка Дністер, префікс, лексема, тангенс. До них належать переважно слова – власні назви, терміни.

"Багатозначними (полісемічними) називають слова, які вживають з двома чи кількома значеннями, а здатність слова вживатися в кількох значеннях називають багатозначністю (полісемією) [33, с. 217].

Основна функція слова - називна. Завдяки цій функції кожне слово має своє лексичне значення.

"Лексичне значення слова - це мовне відображення об'єкта, його коротка характеристика, мінімальний набір суттєвих ознак, узятих із числа ознак поняття, які дозволяють розпізнати цей об'єкт. Лексичне значення слова - це його предметно-речовинний зміст, оформлений за законами граматики певної мови, який є елементом загальної семантичної системи словника цієї мови. Воно закріплене суспільно-мовною практикою і є основою семантичної структури слова"[15, с. 30].

"Лексичне значення слова - це його внутрішнє значення, зміст, закріплений досвідом народу. У лексичному значенні слова виражається зв'язок звукового комплексу і поняттям про певний предмет, явище реальної дійсності в значенні слова відбивається не просто реальний предмет, явище тощо, а й сукупність загальних істотних ознак цілого класу предметів і явищ, про який склалося поняття, назване відповідним словом"[30, с. 18].

Слово дає найменування всім предметам і явищам, та є засобом вираження почуттів, емоцій і волевиявлень. Слова в мові існують у певній системі та взаємовідношенні. Їх розрізняють за сферою й частотою вживання.

Слова можуть називати предмети (парта, зошит, олівець, стілець); природні явища (мороз, град, спека); виражати ознаки предметів (маленький, сірий, високий); кількості (вісім, двадцять сім, триста сорок чотири); дії, процеси, стани (записувати, читати, мріяти); ознаки дії (чудово, легко, спокійно, весело).

Словам притаманне певне емоціне забарвлення. З допомогою слів мовець виражає своє ставлення до будь-якої ситуації.

Слова в мові існують у певному взаємовідношенні. Вони розрізняються за сферою й частотою вживання. Словниковий склад української мови

постійно змінюється, виникають нові слова, нові значення, а окремі слова менше вживаються, а то й зовсім зникають.

"Сукупність слів сучасної української мови створює її словниковий склад, або лексику"[21, с.17].

"Лексика кожної мови являє собою чітко упорядковану систему слів, а їх групування відображає різні підходи до вивчення словникового складу мови" [21, с. 17].

За сферою використання лексика української мови поділяється на загальноновживану та лексику обмеженого вживання.

Загальноновживані слова застосовують у всіх сферах. Вони є зрозумілими для більшості суспільства, тому що активно використовуються у повсякденному житті для вираження почуттів, емоцій, думок тощо. Такі слова належать до активної лексики.

"Активна лексика - основна з погляду вживаності частина лексики, що вільно і постійно функціонує в різних сферах суспільного життя. До неї насамперед належать загальноновживані слова, а також окремі терміни, професіоналізми, неологізми, наявні у повсякденному спілкуванні "[6, с. 233].

Виокремлюють також лексику обмеженого вживання. Це слова, які використовують лише окремі регіони, які поширені серед людей з різними соціальними ознаками та професіями. Такі слова належать до пасивної лексики.

"Пасивна лексика - це частина лексики, що мало або зовсім не вживається у повсякденному спілкуванні, але зрозуміла носіям певної мови"[16, с. 132].

До пасивної лексики належать історизми, архаїзми, неологізми, професіоналізми, жаргонізми, арготизми.

"Історизми - це слова, що вийшли з активного вжитку разом з позначуваними ними реаліями. Вони не мають у сучасній українській мові синонімічних заміників. Це назви понять матеріальної культури (одягу - плахта, каптан, окупай, очіпок; знарядь праці - рало, ціп, серп; старовинної зброї-лук, спис, щит; грошей - золотий); соціально-політичної сфери (раб,

плебей, боярин, соцький, волость, панщина), професій (ремісник, купець, кожум яка, зброяр, човняр, водонос), звичаїв і обрядів (досвітки, колодій), назви колишніх міст, поселень (Царгород, Тмуторокань, Кідекша)"[16, с. 178].

"Архаїзми - це витіснені іншими синонімами назви понять, що зберігаються і нині. Наприклад: піїт - поет, студій - студент, зелей-ник-лікар, глагол - слово, благоденствіє - достаток, злато-золото, зримий - видимий, рече - каже. Отже, поряд з архаїзмом завжди є синонім - звичайне сучасне слово. Архаїзми використовуються в сучасній мові тільки з певними стилістичними настановами - для створення історичного мовного колориту"[15, с. 154].

"До пасивної лексики належать і неологізми - нові слова, створені для позначення нового, раніше невідомого поняття. Вони з'являються постійно, повсякчас. Це зумовлено потребами сучасної світової цивілізації: роздержавлення, доленосний. Ці слова зберігають статус неологізмів до того часу, поки вони не стають загальноживаними"[17, с. 154].

Кожне слово має свою унікальну стилістику. Поняття «стилістика» походить від слова «стиль». Стил мови це спосіб мовного вираження у різних сферах спілкування. В українській мові існують такі стилі мови: художній, розмовно-побутовий, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, конфесійний і епістолярний.

У розмовно-побутовому стилі літературне мовлення притаманне для всіх верств суспільства. Цей стиль представлений розмовною лексикою, тому найчастіше його використовують в усній формі, ніж в писемній. Характеризується різноманітністю висловлювань, що дає можливість мовцеві сказати про те ж саме по різному.

Наприклад, відповідь учнів на запитання вчителя: "Ти виконав домашнє завдання?" В залежності від життєвих ситуацій відповідь може бути різною.

Офіційно-діловий стиль української літературної мови є найбільш поширеним у писемній формі та представлений у великій різноманітності сучасних документів: договорах, доповідях, записках, дорученнях, заявах,

звітах, інструкціях, листах, наказах, постановах, протоколах, рапортах, розписках, законах, розпорядженнях, характеристиках тощо.

Науковий стиль суттєво відрізняється від усіх інших мовних стилів. Для наукового стилю притаманні дві форми: усна та писемна. Найбільш поширеною є писемна форма. Писемне наукове мовлення представлене найрізноманітнішими знаннями, які відображені в енциклопедіях, підручниках і посібниках, інших наукових працях.

У художньому стилі здебільшого переважає писемна форма. Художній стиль присутній в усіх жанрах художньої літератури — романі, повісті, оповіданні, поемі, казці, байці тощо. Художнє мовлення широко використовується і в усній формі. Наприклад, літературно-художні тексти декламують по телебаченню, під час концертів та різноманітних заходів тощо.

Публіцистичний стиль української мови є різножанровим та всеосяжним. До публіцистичного стилю відносять мовлення засобів масової інформації: радіо, телебачення тощо.

Конфесійний стиль мовлення обслуговує культово-професійні потреби священнослужителів — священників, єпископів, інших духовних осіб.

Епістолярний стиль мови відрізняється від усіх інших стилів. Епістолярне мовлення має тільки писемну форму вияву, хоча тексти цього стилю, наприклад листи, записки, мемуари можуть бути прочитані і вголос. У мовленні в межах епістолярного стилю виокремлюють різні жанри. Найпоширеніший жанр це приватні листи.

Літературне мовлення стилістично різноманітне, реалізується в певному стилі, жанрі. Наприклад існують такі різновиди мовлення:

1) урочистий різновид мовлення передає всю велич подій та викликає глибокі позитивні почуття. Урочистого мовлення притаманне для публіцистичного, наукового, художнього стилю.

2) інтимно-ласкаве мовлення зустрічається в художньому і розмовно-побутовому стилях. Зазвичай тексти наповнені доброзичливими почуттями з

відтінком інтимності. Відтінок інтимності досягається за допомогою використання епітетів, слів які наповнені чуттєвістю.

3) фіційний різновид мовлення притаманний офіційно-діловому стилю, розмовно-побутовому мовленню, та притаманний творам художньої літератури. Учасники розмови звертаються один до одного на ім'я і по батькові та намагаються у чомусь переконати одне одного.

4) фамільярний різновид мовлення проявляється у розмовно-побутовому стилі та у деяких текстах художнього стилю. Це мовлення між особами, які не рівні між собою за соціальним статусом, тому воно буває принизливим для одного із учасників розмови.

Отже, лексикологія - розділ мовознавства, завдання якого полягає у характеристиці словникового складу сучасної української літературної мови та встановлення загальної кількості слів у мові.

Слова в мові існують у певному взаємовідношенні. Вони розрізняються за сферою й частотою вживання. Словниковий склад української мови постійно змінюється, виникають нові слова, нові значення, а окремі слова менше вживаються, а то й зовсім зникають.

"Сукупність слів сучасної української мови створює її словниковий склад, або лексику"[25, с. 17].

Лексика української мови є багатогою та різнозноманітною. Багата та розвинена лексика мовця відповідно сприяє кращому сприйняттю навколишнього світу, допомагає глибше поринути в нього.

"Лексика кожної мови являє собою чітко упорядковану систему слів, а їх групування відображає різні підходи до вивчення словникового складу мови" [34, с.17].

Кожне слово має свою унікальну стилістику. Поняття «стилістика» походить від слова «стиль». Стиль мови це спосіб мовного вираження у різних сферах спілкування. В українській мові існують такі стилі мови: художній, розмовно-побутовий, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, конфесійний і епістолярний.

1.2. Образно-тропеїчні засаби, їх характеристика

Стилістика сучасної української мови розглядає виражальні засоби мови та особливості їх використання. А також вивчає мовні одиниці, способи їх добору, поєднання і використання для створення образу типового стилю.

"Стилістика являє собою лінгвістичне вчення про закономірне і всенародно усталене функціонування мови, її основних структурних частин (фонетичного складу, лексики, фразеології, граматичної будови), всіх мовних одиниць, а також учення про мовні стилі, жанри, форми мови — усну й писемну, про використання мовних одиниць з якнайбільшою комунікативною доцільністю, з дотриманням при цьому властивих мовним явищам усталених стильових і стилістичних норм, емоційно-почуттєвого й експресивного (виражального) забарвлення"[23, с 127].

Об'єктом стилістики є мовні одиниці: слова, словосполучення, фонemi та морфеми.

Предметом стилістики є розуміння мовного стилю як способу виразної передачі інформації.

"Добір та організація мовних засобів відбувається з урахуванням мети, завдань, умов і ситуації спілкування, рольових і соціальних ознак його учасників, що в комплексі формує тип мовного спілкування. Тому стилістика вивчає виражальні мовні засоби відповідно до типу мовного спілкування, а також і самі типи мовлення. Стилістика сучасної української мови розглядає виражальні засоби мови з позиції функціональної природи мови, у зв'язку з суспільно-соціальними потребами і завданнями спілкування"[27, с.128].

Деякі слова, називають одні й ті самі поняття, але відрізняються стилістичним вживанням, наприклад: дитина, дитя, чадо. У зв'язку з цим лексику поділяють на певні стилістичні групи.

Виокремлюють стилістично нейтральну і лексику, пов'язану з певним функціональним стилем, стилістично забарвлену.

Основою для будь-якого висловлювання є стилістично нейтральна лексика. До неї відносяться слова, що називають предмети навколишньої

дійсності (море, гори, річка), явищ природи (гроза, град, смерч), людей за біологічною статтю (чоловік, жінка), речей, пов'язаних із життям людини, та їхніх частин – предметів побуту; страв, предметів одягу, взуття. Зазвичай, нейтрала лексика набуває позитивного чи негативного емоційного забарвлення, якщо її вживають в переносному значенні.

"Більшість слів, навіть стилістично забарвлених, сприймається без будь-яких емоцій. Це експресивно нейтральна лексика. Сюди належать слова, що позначають різні абстрактні поняття (ідеал, істина, демократія, гуманізм, суспільство, буття, самовідданість, недоторканність, мислити, тотальний), слова з виробничо-професійної галузі (цех, електрозварювання, катод, ротор), терміни (катет, гіпотенуза, тангенс, синус), історизми (бунчук, литаври, драгоман, ясир)" [11, с. 112].

Стилістично забарвлені слова вживаються лише в певних стилях. До них відносяться:

– наукова лексика – слова, що вживаються в галузі науки та освіти: водень, діаметр, метр, дециметр, коло, атом, протон, нейтрон. Наукова лексика представлена термінами всіх галузей наук та номенклатурним назвами.

– термінологічна лексика поширена у словнику сучасної української літературної мови.

Терміни не лише дають назву, але й визначають поняття, тобто містять у собі певну інформацію.

Терміни поділяються на загальноживані (терія, мислення, теорема) і вузькоспеціальні, уживані в якійсь одній галузі науки (дільниця, учасок).

– політична лексика – слова, які використовують у політичному житті: Наприклад: закон, демонстрація, парламент, президент;

– розмовна лексика – слова, які використовують в усному, переважно побутовому спілкуванні: байдикувати, велик, відік.

У художніх творах розмовна лексика вживається для характеристики персонажів.

Серед стилістично забарвленої лексики найбільш чітко протиставлені книжні та розмовні слова (втручатися – влазити, сунутися; позбавитися – відкараскатися).

Емоційно нейтральна лексика притаманна розмовно-побутовому стилю. Таке мовлення переважно супроводжується жестами, мімічними рухами тощо.

Слова, які належать до стилістично забарвленої лексики, характеризуються наявністю або відсутністю емоційних відтінків. Зазвичай, більшість слів виконують оцінно-експресивну функцію, завдяки якій у семантиці слів можуть бути закладені почуття здивування, задоволення, радості, ніжності, обурення, глузування тощо. Будь-яке слово в реченні може стати емоційним, набути виразної почуттєвості. Це залежить від вражень, почуттів, з якими мовець використовує слово.

Емоційно забарвлена лексика, яка слугує для опису почуттів, а також для передачі емоцій називається експресивною.

"До експресивно забарвленої лексики належать урочисті та такі, що позначаючи відповідні поняття, виражають ставлення мовця до названого і надають мовленню виразності, образності, емоційного забарвлення: батьківщина, велич, благословенний, сум, хлопчисько "[37, с. 239].

"Поняття експресивності належить до основних стилістичних, тому що на протиставленні експресивного і неекспресивного формуються майже всі стилістичні парадигми"[28,с. 187].

"Експресивність (лат. ехргеззіо — вираження) є семантико-стилістичною властивістю мовних одиниць, психологічно і соціально вмотивованою, яка забезпечує цим одиницям повноцінне функціонування і створення стилістичного значення, фону, ефекту"[28,с. 188].

"Експресивність – сукупність ознак мовних одиниць чи висловлювання тексту, в яких відображається і які вказують на не нейтральне ставлення того, хто говорить, до змісту чи адресата мовлення (Н. Васильєва, С. Нікітіна)"[22, с. 150].

"Експресивність – властивість мовного знака, в силу якого він сприймається деавтоматизовано, безпосередньо діючи на уяву адресата чи його емоційну сферу; експресивним може бути будь-який вираз, якщо він непередбачений і неочікуваний (К. Долинін)"[28, с. 41].

"Експресивність є семантико-стилістичною властивістю мовних одиниць, психологічно і соціально вмотивованою, яка забезпечує цим одиницям повноцінне функціонування і створення стилістичного значення, фону, ефекту"[35, с.138].

Поняття експресивності охоплює всі сфери життя, допомагає мовцю не тільки у вираженні емоцій. Експресивність включає такі компоненти як мислення, інтелект, етику, естетику та волю.

Експресивне мовлення передає певний зміст слів і надає їм особливої піднесеності, емоційності та образності. Експресивна лексика допомагає виражати позитивні або негативні емоції, почуття та впливає на емоційний стан оточуючих.

Емоційна функція є однією з основних експресивно-стилістичних функцій, вона допомагає передавати почуття та емоції мовця. До емоційної лексики належать слова, які виражають позитивне або негативне ставлення мовця до висловлюваної думки.

Деякі слова української мови не мають постійного емоційного забарвлення, а набувають його залежно від контексту та інтонації мовця.

В українській мові існує група емоційно-експресивної лексики. Слова, які входять до її складу мають позитивну чи негативну оцінку і виражають емоції, почуття, настрої (весело, погано, гарно, розкішно, кричати, сумувати, милуватись, тішитись, огидний, ледачий, неохайний). Найчастіше емоційно-експресивні слова вживаються в художніх текстах, розмовному мовленні та в деяких жанрах публіцистики.

"За способом вираження емоційності, образності експресивно забарвлена лексика поділяється на такі групи:

1) органічно емоційні слова - такі, що містять емоційне забарвлення у своєму лексичному значенні. Вони здебільшого називають психічні, внутрішні стани, характер, переживання, емоційні кваліфікації дій людини (любов, радість, здоров'я, сум, гнів, щирий, веселий, тяжко, радіти, базікати);

2) слова, емоційність яких досягається за допомоги суфіксів зі значенням пестливості, здрібнілості, згрубілості: -к-, -ик-, -ок-, -очок-, -еньк-, -есеньк-, -ищ(е), -езн(ий): татко, шнурок, лебідонька, чорнявенький, малесенький, землице, старезний"[28, с. 135].

"Важливу роль у створенні емоційної експресивності тексту відіграють так звані пестливі суфікси. За традицією утворення на зразок берізонька, біленький, тихенько, дідище, чорнющий, повнісінько відносять до емоційно-оцінної лексики. В. Чабаненко вважає, що для цього немає ніяких підстав, оскільки названі й подібні утворення являють собою не окремі емоційно-оцінні слова, а лише емоційно-оцінні форми стилістично нейтральних слів (береза, білий, тихо і т. ін.)" [4, с. 151].

Для того щоб надати тексту експресивності, автор підбирає такі мовні засоби, які будуть впливати на емоційний стан слухача, спонукати до певних дій. Важливу роль у виборі мовних засобів має мотив. Саме мотив сприяє досягненню мети спілкування.

Від мотиву залежить і вибір експресивних засобів для досягнення комунікативної мети. Чим важливіша мета, тим інтенсивніше використання експресивних засобів. Для того щоб справити на найбільший вплив, автор враховує те, яким буде потенційний слухач.

Експресивна лексика належить до активного словника, тому що її склад завжди поповнюється новими словами. Наприклад, з допомогою використання стилістичних прийомів або способів творення слів.

В залежності від контексту будь-яке слово може використовуватись в мовленні з експресією. Наприклад: У нашій школі є учні, якщо можна так сказати, які на кожному уроці порушують дисципліну та постійно запізнюються на урок.

Частина лексичних одиниць характеризується наявністю в них рис експресивності та емоційності.

Експресія – сила вияву почуттів, переживань, інтенсивність вияву виразності.

Слова української мови не мають постійного емоційного забарвлення, а набувають його залежно від контексту, порядку слів у реченні, вимови, інтонації мовця та з якою настановою вживається слово.

Експресія найбільш притаманна художньому та розмовному стилям. Тому що саме в текстах цих стилів важливим є значення слова.

Для того щоб надати тексту експресивності, автор підбирає такі мовні засоби, які будуть впливати на емоційний стан слухача, спонукати до певних дій. Важливу роль у виборі мовних засобів має мотив. Саме мотив сприяє досягненню мети спілкування.

Від мотиву залежить і вибір експресивних засобів для досягнення комунікативної мети. Чим важливіша мета, тим інтенсивніше використання експресивних засобів. Для того щоб справити найбільший вплив, автор враховує те яким буде потенційний слухач.

В українській мові існує безліч засобів, які надають мовленню емоційності, виразності. Их називають художні тропи. Вони розширюють межі вживання слів, тому що поглиблюють уявлення людини про певний предмет, явище або об'єкт і посилюють емоційне забарвлення мови. Наприклад, розрізняють такі засоби експресивності: епітети, метафору, метонімію і синекдоху.

"Метафора – перенесення назви з одного предмета, явища на інший предмет, явище за їхньою схожістю"[29, с. 139].

"Н. Шкуратяна та С. Шевчук уважають, що метафора – уживання слова з новим значенням на основі подібності, аналогії між предметами, явищами дійсності: сонце сміється, дорога до мети, гірке життя, висока мрія, замкнута людина" [39, с. 218].

"Метафора може бути побудована на:

- подібності форми. Померезив вечір кучерявий льодяними фатами вікно (М. Драй-Хмара);

- подібності кольору: Сонце хилилося уже на захід і кривавим блиском обливало сніжні полонини (І. Франко);

- подібності властивості: Відомо, що за людина з Невкипілого - кремінь (А. Головка);

- подібності вияву почуття: Думки, спогади краями серце Костомарова (М. Івченко);

- схожості поведінки, способу дії: Втома крадеться тихо, але він втомі взяти себе не дає (В. Бичко) " [35, с.29].

"Метафору, А.М. Богуш визначає її як - перенесення, вживання слова чи висловлювання в переносному значенні, тобто механізм промови, суть якого залежить від вживання слова, що означає предмети, явища та об'єкти" [4, с.29].

"Метафора - вид тропів, побудованих на основі вживання слів та виразів у переносному значенні"[32, с. 217].

Метафора відображає здатність знаходити подібність між різними предметами, об'єктами, явищами та живими істотами.

"Вона заперечує належність об'єкта до того класу предметів, в який він насправді входить, і переносить його в інший клас, до якого він на раціональній основі не може бути віднесений, але автор бере на себе сміливість віднести його туди, тому що помітив якісь, часом йому тільки одному відомі, спільні риси або переніс певну рису з іншого об'єкта на аналізований. Наприклад: Падають зерна кришталевої музики. З глибин

Вічності падають зерна в дуту; Ліс мовчав у смутку, в чорному акорді. Буду вічно сам я, в чорному акорді (П. Тичина)"[34,с. 231].

Саме метафора є одним із тропів поетичної мови, який є джерелом виникнення нових значень.

"Епітет належить до загальновідомих словесних художніх засобів. Це художнє, образне означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість явища, предмета, поняття, дії"[23, с. 338].

"Гіпербола - традиційний стилістичне засіб, що містить у собі перебільшення ознак, предметів, дій. Чарівна казка, як жанр органічно пов'язані з гіперболізацією, оскільки незвичність її образів природно поєднується «з емоцією надмірного, перебільшеного», - зазначає В.П.Аникин" [4, с.90].

"Літота (від грецьк.litotes - зменшення) - художнє зменшення сили, значення, явища (хлопчик - мізинчик)"[12, с.35].

"Порівняння - це тропеїчні фігури, в яких мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших: дівчина струнка, як тополя; волошки сині, як небо; надворі тепло, як улітку; руки, як у мами тощо"[8,с.123].

"У порівнянні розрізняють суб'єкт порівняння те, що порівнюють, об'єкт порівняння те, з чим порівнюють і ознаку, за якою порівнюють предмет (суб'єкт) порівнюється з іншим (об'єктом). Ознака може визначатися за кольором, формою, розміром, запахом, відчуттям, якістю, властивістю тощо"[18, с. 11].

"Синекдоха - це тип перенесення назви частини на назву цілого і навпаки. Наприклад: Гринджолами мовчазно кожух проїхав мар)"[8,с. 123].

Отже, стилістика сучасної української мови розглядає виражальні засоби мови та особливості їх використання. А також вивчає мовні одиниці, способи їх добору, поєднання і використання для створення образу типового стилю.

"Поняття експресивності належить до основних стилістичних, тому що на протиставленні експресивного і неекспресивного формуються майже всі стилістичні парадигми"[26, с. 187].

В українській мові існує безліч засобів, які надають мовленню емоційності, виразності. Їх називають художні тропи. Вони розширюють межі вживання слів, тому що поглиблюють уявлення людини про певний предмет, явище або об'єкт і посилюють емоційне забарвлення мови. Наприклад, розрізняють такі засоби експресивності: епітети, метафору, порівняння, гіперболу, літоту і синекдоху.

1.3. Роль і значення експресивної лексики у мовленні дітей старшого дошкільного віку

Збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою є одним із завдань мовленнєвого розвитку.

У період старшого дошкільного віку важливим є формування фонетичної, лексичної, граматичної правильності мовлення та розвиток таких якостей доладного мовлення, як змістовність, точність, промовистість, образність, виразність.

В старшому дошкільному віці в дітей зростає словниковий запас та підвищується інтерес до засобів виразності. Діти здатні зрозуміти значення слова, використовувати у своєму мовленні багатозначні слова, вживати різноманітні засоби образності (епітети, метафори, порівняння), розуміти словосполучення в переносному значенні.

Основне завдання мовленнєвого розвитку це розширення словникового запасу слів. Чим більший словниковий запас, тим легше спілкуватись, мовлення стає більш цікавим для співрозмовника, емоційним та виразним. Обмежений словниковий запас відповідно ускладнює спілкування, тому що людині не вистачає слів для того, щоб висловити свої думки.

"Словниковий запас – це набір слів, яким володіє людина у знайомій їй мові. Словниковий запас, як правило, розширюється з віком, і слугує як практичний і фундаментальний інструмент для спілкування та здобування знань. О. Кононко рекомендує збагачувати не тільки активний словник, а й пасивний, оскільки саме він є важливим показником особистісного становлення вихованця. Збагачення пасивного словника уможливорює розуміння та використання дитиною мовленнєвих засобів, які найточніше виражають почуття та ставлення"[9, с. 9].

В українській мові існують такі види словника як активний і пасивний.

До активного словника належать слова, якими мовець використовує в активному мовленні.

До пасивного словника належать слова, які мовець не завжди використовує.

"У сучасній дошкільній лінгводидактиці А. Богуш виокремлює три основні завдання розвитку словника:

- збагачення кількісного складу лексики новими, раніше невідомими словами, а також збільшення словникового запасу за рахунок засвоєння дітьми нових значень багатозначних слів, що вже наявні в їхньому лексичному запасі;
- якісне засвоєння лексики, що виявляється в поглибленому розумінні значення й смислових відтінків слів і словосполучень, подальшому оволодінні узагальненням, яке в них виражене. Особливої

актуальності у зв'язку з цим набуває завдання уточнення значення слів на основі протиставлення антонімів і зіставлення слів, близьких за змістом, тобто розвиток гнучкості словника, вміння доречно користуватися загальноживаною лексикою у мовленнєвій практиці;

- активізація словника застосування дітьми лексичних засобів у різних мовленнєвих ситуаціях. Лінгвісти поділяють засвоєні дитиною слова на дві категорії пасивний (слова, які вона розуміє, пов'язує з конкретними уявами, але сама ними не користується) і активний (слова, які дитина не тільки розуміє, а й доречно, свідомо використовує у своєму мовленні) словник. Нові слова в мовленні дітей активізуються за умови уточнення значення та закріплення способів їх відтворення на практиці" [4, с. 280].

Важливим засобом розвитку мовлення та збагачення словника дитини є художні твори. Вони містять багато художніх засобів, які сприяють розвитку уяви, мислення та емоційної сфери.

Художня література, супроводжуючи дитину з перших років життя, відкриває й пояснює їй світ людських почуттів, емоцій та взаємовідносин; активізує й уточнює словник; збагачує мовлення дітей експресивною лексикою.

Рівень мовлення дітей старшого дошкільного віку залежить від використаного матеріалу. Існують різноманітні зразки літературної мови, наприклад: розповіді, вірші, оповідання.

У віршах вловлюють ритмічність та наспівність української мови; у розповідях діти дошкільного віку пізнають лаконічність і точність слів; оповідання розкривають перед ними влучність і виразність мовлення, показують багатство рідної мови через різноманіття художніх засобів.

Особливої уваги надається ознайомленню дітей дошкільного віку з малими формами українського фольклору колисковими піснями, забавлянками, потішками, прислів'ями, приказками. Вони сприяють

розвитку у дитини образного мислення та є основним засобом збагачення експресивною лексикою.

"У старшому дошкільному віці активний словник дітей поповнюється новими фразеологізмами, прислів'ями та приказками"[25, с. 51].

"Вихователь знайомить дітей з фразеологізмами, привертає увагу до незвичайних висловів, допомагає осмислити їх значення, готує до сприймання й усвідомлення складних поетичних образів літературних і фольклорних творів"[3, с. 244].

"Завдання вихователя активізувати вживання дітьми образних виразів, продовжувати збагачувати словник прислів'ями, приказками (з добрими людьми завжди згоди можна знайти; я з тобою - як риба з водою; з добрим дружись, а лихих стережись; без верби калини нема України; хліб-сіль їж, а правду ріж; от вам Лука: рукавиці в кишені, а він їх шука; стукотить, гуркотить, комар з неба летить), фразеологічними зворотами (гедзь укусив; гладити по голівці; волосся на голові піднімається; вітру в полі шукай; бігти, не відчуваючи ніг; кішка пробігла; кінці у воду)»"[1, .345].

Отже, збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою є одним із завдань мовленнєвого розвитку.

У період старшого дошкільного віку важливим є формування фонетичної, лексичної, граматичної правильності мовлення та розвиток таких якостей доладного мовлення, як змістовність, точність, промовистість, образність, виразність.

В старшому дошкільному віці в дітей зростає словниковий запас та підвищується інтерес до засобів виразності. Діти здатні зрозуміти значення слова, використовувати у своєму мовленні багатозначні слова, вживати різноманітні засоби образності (епітети, метафори, порівняння), розуміти словосполучення в переносному значенні.

Важливим засобом розвитку мовлення та збагачення словника дитини є художні твори. Вони містять багато художніх засобів, які сприяють розвитку уяви, мислення та емоційної сфери.

Художня література, супроводжуючи дитину з перших років життя, відкриває й пояснює їй життя суспільства та природи, світ людських почуттів та взаємин; активізує й уточнює словник; сприяє розвитку образного мовлення, збагачує мовлення дітей емоційно-експресивною лексикою; розвиває мислення й уяву дитини.

РОЗДІЛ 2

ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЕКСПРЕСИВНОЮ ЛЕКСИКОЮ

2.1. Аналіз програм і навчально-методичної літератури

Сучасні освітні програми є основним і невід'ємним елементом в роботі дитячого дошкільного закладу.

Освітня програма - це документ на основі якого затверджується план роботи дитячого садка. В цьому документі визначені зміст роботи з дітьми та враховані їхні вікові та індивідуальні особливості.

Існує безліч програм виховання і навчання дітей дошкільного віку. Кожна програма має освітні лінії та спрямована на досягнення цілісного гармонійного розвитку.

В освітніх програмах, а саме в освітній лінії "Мовлення дитини" розглядаються питання, які пов'язані з вивченням лексики української мови та збагаченням словника експресивною лексикою.

Наприклад, розглянемо програму виховання і навчання дітей від 2 до 7 років «ДИТИНА».

В освітній лінії «Мовлення дитини» представлені основні завдання, які спрямовані на збагачення словника у дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою.

"Наприклад, поповнювати лексичний запас дітей словами — назвами предметів, дій, якостей, властивостей предметів; збагачувати кількісний склад лексики скоромовками, загадками, приказками, учити розуміти їх та пояснювати їх зміст"[13, с. 15].

"Також наголошено на необхідності повнювати словник узагальнюючими словами (видовими: природа, професія, країна; родовими: кімнатні рослини, військові професії; міста України). Стимулювати образне вживання слів: умиватися росою. Практично ознайомити з деякими фразеологізмами: голодний як вовк; у рот води набрати — ні пари з вуст; давати хропака — спати"[13, с. 17].

Одна з основних цілей - стимулювати використання в мовленні дітей засобів виразності, розвивати інтерес і бажання дітей усвідомлено переказувати казки, оповідання, давати характеристику вчинків персонажів.

"Підтримувати інтерес дітей до спілкування з однолітками в різних видах діяльності; продовжувати вчити відтворювати діалог дійових осіб в рухливих, із співом та діалогами, народних, творчих іграх (іграх-драматизаціях, інсценуваннях, театралізованих), в уявних сюжетних ситуаціях; сприяти засвоєнню етичних способів налагодження стосунків із партнерами по грі чи сцені (допомагати одне одному, вступати у діалог, помічати та називати акторські чи режисерські уміння одне одного); привчати творчо та доречно застосовувати для цього різноманітні способи спілкування — словесні, мімічні, пан-томімічні залежно від ситуації"[13, с. 12].

Також наголошено на тому, щоб використовувати в мовленні слова, які визначають якості або властивості об'єктів або предметів, що характеризують зовнішність, риси, поведінку людей і тварин; добирати слова, що виражають емоції, стани: настрій - радісний, засмучений.

"Поповнювати словник узагальнюючими словами (видовими: природа, професія, країна; родовими: кімнатні рослини, військові професії;

міста України). Стимулювати образне вживання слів: умиватися росою. Практично ознайомити з деякими фразеологізмами: голодний як вовк; у рот води набрати — ні пари з вуст; давати хропака — спати. Розвивати пізнавальний інтерес дітей до незнайомих та малознайомих слів та їх тлумачення"[13, с. 9].

У програмі "Соняшник" значної уваги надається саме збагаченню словникового запасу старших дошкільників експресивно лексикою. В ній наголошується на вивченні художніх та фольклорних творів, які багаті поетичними висловами, епітетами, метафорами, порівняннями.

Дітей ознайомлюють з такими жанрами фольклору: забавлянки, лічилки, мирилки, казки, прислів'я та приказки, колискові пісні, народні прикмети, скоромовки і чистомовки.

У програмі "Впевнений старт" розглядається питання поповнення словниковий запасу словами, які позначають назви предметів, їх ознаки, кількість, дію, а також розширювати словник дітей узагальнювальними поняттями.

Особливої уваги надається збагаченню лексичного запасу.

"Продовжувати ознайомлювати з явищем багатозначності слів, вчити розуміти, пояснювати значення, відшукувати у мові та використовувати у власному мовленні слова-омоніми, слова, вжиті у переносному значенні, фразеологічні звороти. Формувати загальне уявлення про діалект (не використовуючи цього терміну), залучати до порівняння діалектної і загальноновживаної, літературної лексики"[31, с. 10].

"Вчити добирати слова для точнішого висловлення думки, передачі емоційного забарвлення мовлення залежно від ситуації спілкування (вологий – мокрий, впав – гепнувся та ін.); продовжувати ознайомлювати з антонімами. Вправляти в умінні добирати антоніми до слів – різних самостійних частин мови та доречно використовувати їх в активному мовленні; продовжувати роботу над лексичним (смысловим) значенням слів; продовжувати ознайомлювати з явищем багатозначності

слів, вчити розуміти, пояснювати значення, відшукувати у мові та використовувати у власному мовленні слова-омоніми, слова, вжиті у переносному значенні, фразеологічні звороти"[31, с. 23].

Крім програм існує безліч посібників, в яких розглядається питання збагачення словника дітей експресивною лексикою. Великої уваги у питанні збагачення словника дітей заслуговують праці А. М. Богуш.

Наприклад, навчальний посібник А. М. Богуш "Методика навчання дітей української мови".

У посібнику на прикладах показано як проводити словникову роботу з дітьми, якими принципами керуватись при введенні нових слів та які форми роботи слід використовувати.

Особливої уваги надається ознайомленню дітей дошкільного віку з малими формами українського фольклору колисковими піснями, забавлянками, потішками, прислів'ями, приказками. Вони сприяють розвитку у дитини образного мислення та є основним засобом збагачення експресивною лексикою.

Також розглянемо посібник А. М. Богуш "Дошкільна лінгводидактика".

"Виокремлюють такі завдання:

- збагачення кількісного складу лексики новими, раніше не відомими словами, а також збільшення словникового запасу за рахунок засвоєння дітьми нових значень багатозначних слів, що вже наявні в їхньому лексичному запасі;

- якісне засвоєння лексики, що виявляється в поглибленому розумінні значення й смислових відтінків слів і словосполучень, подальшому оволодінні узагальненням, яке в них виражене.

- активізація словника - застосування дітьми лексичних засобів у різних мовленнєвих ситуаціях. Лінгвісти поділяють засвоєні дитиною слова на дві категорії - пасивну)"[5,ст. 225].

В ньому визначено методи і прийоми роботи над смислом слова та запропонована методика лексичної роботи в процесі ознайомлення з художнім словом.

А також наголошено на необхідності удосконалювати вживання в мовленні фразеологічних зворотів, метафор, епітетів, порівнянь; навчити розрізняти пряме й переносне значення слів та словосполучень, їх узагальнювальний зміст.

"Вихователь знайомить дітей з фразеологізмами, привертає увагу до незвичайних висловів, допомагає осмислити їх значення, готує до сприймання й усвідомлення складних поетичних образів літературних і фольклорних творів"[3,с. 244].

"У старшій групі перед вихователями стоять такі завдання: «Стимулювати та активізувати вживання дітьми образних виразів, засвоєних у попередніх групах. Продовжувати збагачувати словник прислів'ями, приказками (з добрими людьми завжди згоди можна знайти; я з тобою - як риба з водою; з добрим дружись, а лихих стережись; без верби калини нема України; хліб-сіль їж, а правду ріж; от вам Лука: рукавиці в кишені, а він їх шука; стукотить, гуркотить, комар з неба летить), фразеологічними зворотами (гедзь укусив; гладити по голівці; волосся на голові піднімається; вітру в полі шукай; бігти, не відчуваючи ніг; кішка пробігла; кінці у воду)»"[13, с.345].

"У старшому дошкільному віці активний словник дітей поповнюється новими фразеологізмами, прислів'ями та приказками"[3,с. 341].

Отже, сучасні освітні програми є основним і невід'ємним елементом в роботі дитячого дошкільного закладу.

Освітня програма це документ на основі якого затверджується план роботи дитячого садка. В цьому документі визначені зміст роботи з дітьми та враховані їхні вікові та індивідуальні особливості.

Існує безліч програм виховання і навчання дітей дошкільного віку. Кожна програма має освітні лінії та спрямована на досягнення цілісного гармонійного розвитку.

Крім програм науковцями створені підручники для розвитку мовлення дошкільників. В яких описуються збагачення та активізації словникового запасу експресивною лексикою у дітей старшого дошкільного віку, методи та прийоми формування експресивної лексики, наведено приклади вправ для розширення словникового запасу.

Підручники та програми є основним та важливим джерелом інформації з даної теми. Містять інформацію про активізацію та збагачення словникового запасу експресивною лексикою.

У посібниках на прикладах показано як проводити словникову роботу з дітьми, якими принципами керуватись при введенні нових слів та які форми роботи слід використовувати.

Особливої уваги надається ознайомленню дітей дошкільного віку з малими формами українського фольклору: колисковими піснями, забавлянками, потішками, прислів'ями, приказками. Вони сприяють розвитку у дитини образного мислення та є основним засобом збагачення експресивною лексикою.

У програмах розглядається питання поповнення словникової запасу словами, які позначають назви предметів, їх ознаки, кількість, дію, а також розширення словника дітей узагальнювальними поняттями.

Одна з основних цілей - стимулювати використання в мовленні дітей засобів виразності, розвивати інтерес і бажання дітей усвідомлено переказувати казки, оповідання, давати характеристику вчинків персонажів.

2.2. Система вправ для формування експресивної лексики у дітей старшого дошкільного віку

Словникова робота у дошкільному віці представлена поступовим розширенням, поглибленням та узагальненням словникового запасу. Цьому сприяє використання дидактичних вправ, дидактичних ігор, занять, які спрямовані на активізацію словникового запасу. Використання таких форм роботи забезпечує підвищення ефективності педагогічних умов збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою.

Головною умовою збагачення та активізації словникового запасу дітей старшого дошкільного віку під час проведення різноманітних форм роботи є використання художньої літератури та фольклорних жанрів. Розглянемо процес формування експресивної лексики під час проведення дидактичних ігор.

Дидактична гра – надзвичайно поширений вид словникової роботи з дітьми дошкільного віку. Під час гри поповнюється й активізується словниковий запас, формується правильна вимова, розвивається зв'язне мовлення, виробляється вміння правильно висловлювати свої думки.

Наприклад, з метою уточнення та активізації лексики використовують такі дидактичні ігри:

"Гра «Відгадай, який у мене настрій». Вихователь, а потім дитина, наслідуючи його, зображують свій настрій за допомогою немовних засобів виразності. Інші діти відгадують і мотивують свою відповідь, відповідають на запитання: «Чому він (вона) сумний (веселий тощо)?" [1, с.392].

"Гра «Зроби, як я» («Повтори за мною», «Покажи, як я»)

1. Педагог показує, як за допомогою немовних засобів виразності можна виразити емоції персонажів. Діти повторюють за ним.

2. Від імені будь-якого персонажа (на вибір вихователя або дітей) діти виконують різні завдання: ловлять метелика, підкрадаються до будиночка, зображують прогулянку трьох ведмедів тощо. "[29, с.395].

"Гра «Іноземці»

Мета: розширити активний та пасивний словник дітей, формувати вміння розуміти лексичне значення слів.

Хід гри

Дитині пропонується така інструкція:

- Уяви собі, що ти зустрівся (зустрілася) з іноземцем, людиною з іншої країни, яка погано розуміє українську мову. І ось вона попросила тебе пояснити, що означає слово «...».

Дитина дає відповідь у вербальній формі, але якщо вона не може цього зробити, то її просять показати предмет, вказати значення слова за допомогою жестів, рухів або намалювати те, що вона розуміє під цим поняттям.

Слова для гри: вишиванка, калач, колиска, намисто, жупан, скриня"[38, с. 24].

"Гра «Бабусина скриня»

Мета: сприяти запам'ятовуванню назв українського одягу (сукня, спідниця, пасок, вінок, хустка, вишиванка, намисто, чоботи, кожух, шаровари, пояс, шапка-бирка) та описувати його.

Хід гри

Вихователь привертає увагу дітей до чарівної скрині. У скрині знаходить лист від бабусі і зачитує його дітям.

Ой, діти, це лист і скриня від бабусі Мелани. Послухайте, що вона нам пише. «Добрий день, люба малеча! Пише вам бабуся Мелана з далекого українського села Новоукраїнка. Я знаю, що ви дуже гарні діти і надсилаю вам свою скриню з українським одягом. Ви розгляньте його і скажіть, як він називається, коли його одягають, хто його одягає? А ще я вам надсилаю декілька загадок про одяг, відгадайте їх. А може, ви і самі знаєте загадки про одяг, то загадайте їх один одному. Допобачення, мої любі. Ваша бабуся Мелана».

Діти розглядають одяг, розповідають про нього. Вихователь допомагає дітям, доповнює їхні відповіді та виправляє помилки дошкільників"[5,с. 123].

Також, крім дидактичних ігор існують лексичні вправи. Наприклад, добір епітетів до предмета - передбачає називання ознак предмета або об'єкта, наприклад, до слова кошеня старші дошкільники добирають епітети: лагідне, гарне, маленьке, добре, ласкаве.

Є ще вправи, в яких пропонується відгадати об'єкт або предмет за його характеристикою: гарна, колюча, тендітна, ніжна. Діти відповідають - троянда.

"Використання лексичної вправи «Помилка» дає змогу вихователю простежити, на якому рівні усвідомлення значення образного висловлювання знаходяться діти. Він свідомо робить помилку в метафорі, фразеологізмі, прислів'ї чи приказці і спонукає дітей знайти неточність у своєму висловлюванні, виправити помилку, дати вдалішу відповідь."[7,ст.230].

"Дидактична вправа: "Відгадай слово"

Мета: проявити вміння дітей вживати слова в переносному значенні.

Вихователь читає дитині висловлювання, у якому слово виступає у прямому значенні. Потім пропонує пригадати значення висловлювання на переносному значенні і з експресивною характеристикою відгадати, про кого йшлося. Працюючи на запропоновану матеріалі, діти дають експресивну характеристику тварин"[21,с. 123].

Використання під час усних висловлювань побутової, загальноживаної, експресивної лексики.

"Дидактична вправа "Хто твій улюблений герой?"

Вихователь: Діти, сьогодні незвичний день, до кожного з вас прийшов ваш улюблений казковий персонаж, проте, їм дуже соромно, оскільки вони можуть повернутися до своєї казки. Давайте допоможемо їм

згадати, з яких вони казок. Вихователь пропонує героїв, а дитина повинна описати казку, з якому вони прийшли"[12,с. 234].

Дидактична вправа "Хто ти, де живеш?"

Мета: виправляти дітей вживати у мові епітети;

Вихователь повідомляє дітям, що сьогодні у гості завітав Колобок і він хоче розповісти нам про свій дім, своїх друзів;

Після того, як Колобок познайомить дітей із своїми друзями, вихователь пропонує охарактеризувати казкових героїв;

Наприклад: мишка - маленька, швидка, пронирлива; ведмідь-великий, клишеногий, сильний тощо;

Запропоновані звірі: півник, журавель, лисиця, собака, жаба, свиня, гусак, сова, кріт тощо;

Вихователь запитує: У яких казках живуть звірі, яких ми назвали? Згадайте, що із ними відбувалося у казках?

Важливим засобом розвитку мовлення та збагачення словника дитини є художні твори. Вони збагачують мовлення дитини експресивною лексикою.

"Художня література супроводжує дитину з перших років життя, відкриває їй пояснює їй життя суспільства та природи, світ людських почуттів та взаємин; активізує й уточнює словник; сприяє розвитку образного мовлення, збагачує мовлення дітей емоційно-експресивною лексикою; розвиває мислення й уяву дитини"[20, с.55].

"У закладі дошкільної освіти, дітей знайомлять із різними жанрами літератури та усної народної творчості: оповіданнями, казками, віршами, байками, малими фольклорними формами. Розуміння специфічних особливостей жанру (стилістичних, композиційних, мовних) робить сприймання більш свідомим та глибоким. На думку Н. Гавриш, робота над розумінням алегоричних творів дітьми займає особливе місце в системі мовленнєвого розвитку дошкільників. Організуючи роботу з дітьми в цьому напрямку, слід враховувати вікові особливості дітей,

адаптувати інформацію, адже народні твори несуть відтінок історичної давності" [10, с. 21].

Словникова робота з дітьми зазвичай проводиться з дітьми після розповідання літературного твору. Вихователь запитує у дітей, як вони зрозуміли вислів і що їм не зрозуміло. Потім вихователь пропонує дітям розповісти про персонажів, використовуючи художні тропи: означення, епітети, порівняння.

"Для прикладу розглянемо заняття "Складання казкової історії про чарівну силу доброти"

Мета: через стимульовані лексико-граматичні та логічні вправи підготувати дітей до самостійного складання творчої розповіді за опорними словами. Розвивати творчу уяву, здатність до багатоваріантного вирішення проблемного завдання. Формувати зв'язність, логічну послідовність самостійного висловлювання дитини.

Матеріал: гумка, гудзик, скріпка, набір предметних карток (із зображенням суниці, гудзика, відра, машини, пташки, пирога, кишені, kota, їжака), аркуші паперу, олівці.

Організаційна частина: заняття має складатися з етичної бесіди та творчої розповіді. Щоб казка, складена дітьми, мала певну мораль, потрібно, щоб етична бесіда передавала процес творчої розповіді. Лексичні вправи в першій частині заняття дають змогу актуалізувати потрібний словник для виконання творчого завдання.

Хід заняття:

На початку заняття вихователь пропонує дітям пояснити, як вони розуміють вислів: «Я собою задоволений», «Я собою пишаюся», та визначити, коли людина може так про себе сказати. Потім пропонує пригадати, як можна виразити подібний стан, за допомогою яких способів, і показати це жестами, мімікою (плечі розправлені, голова підведена, на обличчі усмішка). Діти демонструють також протилежний стан - пригніченість, переживання, сором, обговорюють ситуації, коли

виникають такі відчуття. На прикладах вихователь доводить дітям, що від гарних вчинків людина стає наче більшою, а погані вчинки роблять її зовнішньо ніби меншою.

Вихователь пропонує дітям послухати вірш:

Один дуже крихітний хлопчик
 Для такої ж крихітної пташки,
 На крихітному блюдечку
 Приніс смачну, запашну крихітку.
 Пташка йому подякувала,
 Так, вона йому подякувала.
 Щиро-щиро подякувала,
 І хлопчик трішки підріс.

Вихователь: «Чому від подяки пташки хлопчик трішки підріс?»

Мовленнєво-творча діяльність включає в себе:

1) лексико-граматичні вправи: добір синонімів до слова крихітний (який менший за скріпку, гумку, гудзик на сорочці); порівнянь до наведених слів-синонімів; складання речень про можливі дії такого крихітного хлопчика;

2) підготовка до творчої розповіді - складання сюжету за допомогою запитань вихователя: як могло таке статися, що хлопчик зробився дуже маленьким? Можливо, він вчинив щось погане? Як повернути йому свій справжній вигляд? Які добрі вчинки він міг зробити? Чи допомогло це хлопчику повернути свій зріст? Що хлопчик зрозумів у своєму житті? Який корисний урок він отримав?"[14, с. 95].

"Старших дошкільнят поступово підводять до усвідомлення узагальнювального значення прислів'їв та приказок, демонструють прислів'я повчального характеру, які буквально передають значення: «Без діла слабшає сила; сьогоднішньої роботи на завтра не відкладай; хто дбає, той і має». Крім того, педагог ознайомлює дітей із прислів'ями,

які мають переносне значення: «Жартуй, глечику, доки не луснув; мухи коня з'їли, а вовк їм лише допомагав»"[35, с.123].

Дітям старшого дошкільного віку важко усвідомити переносне значення слова, але під впливом цілеспрямованого навчання у дітей формується вміння відчувати значення слів, їх відтінки та правильно застосувати образну лексику.

"Ефективним є й такий прийом навчання, як художній аналіз прислів'їв та приказок. Вихователь пояснює етимологію вислову, якщо це доступно розумінню дітей і співвідноситься із заняттям або життєвою ситуацією. Добір фразеологізмів приказок і прислів'їв до сюжетного малюнка поглиблює сприйняття зображення, усвідомлення змісту, дає змогу дитині зіставити малюнок зі змістом словесного виразу"[3, с. 334].

Отже, одним з головних завдань мовленнєвого розвитку дитини-дошкільника є словникова робота. Словникова робота у дошкільному віці представлена поступовим розширенням, поглиблення та узагальненням слів української мови. Цьому сприяє використання дидактичних вправ, дидактичних ігор, занять, які спрямовані на активізацію словникового запасу. Використання таких форм роботи забезпечує підвищення ефективності педагогічних умов збагачення словника дітей дошкільного віку.

Збагачення словника експресивною лексикою відбувається з допомогою використання художньої літератури при проведенні таких форм роботи, як дидактичні ігри, вправи або на заняттях.

З допомогою використання художніх засобів здійснюється активізація слів, словник дошкільників збагачується новими словами, образною, емоційно забарвленою лексикою, виробляється вміння висловлювати свої думки. Мовлення дітей старшого дошкільного віку стає живим, безпосереднім, за умови прояву зацікавленості мовним багатством і вмінь використання у мовленні засобів виразності.

2.3. Результати експерименту

У нашому дослідженні були встановлені закономірності збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою:

- словникова робота у дошкільному віці представлена збагаченням словникового запасу, тобто поступовим розширенням, поглиблення та узагальненням слів української мови;

- ефективно збагачення словникового запасу, зумовлюється використанням різноманітних форм роботи з дітьми старшого дошкільного віку;

- збагачення словника експресивною лексикою відбувається з допомогою використання художньої літератури;

- з допомогою використання художніх засобів словник дошкільників збагачується новими словами, образною, емоційно забарвленою лексикою, виробляється вміння ясно, чітко та зрозуміло висловлювати свої думки.

За результатами дослідження було виявлено стадії розвитку експресивного мовлення в дітей старшого дошкільного віку, як-от:

- важливим засобом розвитку мовлення та збагачення словника дитини є художні твори. Вони містять багато художніх засобів, які сприяють розвитку уяви, мислення та емоційної сфери.

- ознайомлення дітей з текстами художніх творів, зміст яких стимулює дітей до вживання в мовленні засобів виразності (епітетів, метафор, порівнянь);

- занурення дітей в мовленнєво-ігрову діяльність (дидактичні ігри, дидактичні вправи, заняття тощо) сприяє збагаченню та активізації словника.

- під впливом цілеспрямованого навчання у дітей формується вміння відчувати значення слів, їх відтінки та правильно застосувати образну лексику.

Кількісні дані рівнів збагачення словникового запасу експресивною лексикою дітей старшого дошкільного віку шляхом використання в навчально-мовленнєвій діяльності художніх засобів на формувальному етапі експерименту(%) подано в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Рівні збагачення експресивною лексикою мовлення дітей старшого дошкільного віку шляхом роботи над словом в навчально-мовленнєвій діяльності на формувальному етапі експерименту (%)

Групи	Рівні				Всього
	Високий	Достатній	Середній	Низький	
Контрольна	25	37	22	9	100
Експериментальна	32	41	18	4	100

Як засвідчили результати формувального етапу дослідження, діти експериментальної групи здебільшого досягли високого і достатнього рівнів розвитку формування *експресивної лексики*. У дітей контрольної групи відбулися незначні позитивні зміни.

За даними таблиці бачимо, якщо на етапі формувального діти досягли 25% високого щабля у збагаченні словникового запасу експресивною лексикою за означеними нами критеріями, після експериментального навчання на високому щаблі стало 32% дітей, на достатньому – 41%. Відповідно зменшилась кількість дітей на середньому щаблі з 22% до 18%. В експериментальній групі на прикінцевому етапі стало 4% дітей з низьким щаблем формування експресивної лексики в навчально-мовленнєвій діяльності (на

формуальному етапі було 9%). У дітей контрольної групи, як це видно з таблиці, також відбулися незначні зміни.

Це підтверджують дані прикінцевого етапу експерименту, відображені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Щаблі формування естетичного виховання дітей дошкільного віку шляхом роботи над словом в навчально-мовленнєвій діяльності на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (%)

Групи	КГ		ЕГ	
	ПЕ	КЕ	ПЕ	КЕ
Етапи експерименту				
Рівні				
Високий рівень	27%	25%	33%	25%
Достатній рівень	38%	39%	41%	40%
Середній рівень	22%	19%	18%	20%
Низький рівень	9%	11%	4%	9%

Кількісні дані **результату збагачення словникового запасу експресивною лексикою** у дітей старшого дошкільного віку на прикінцевому етапі експерименту засвідчили: на високому щаблі було відзначено 33% дітей ЕГ і 27% КГ: на достатньому – 41 % ЕГ і 39% дітей КГ. На середньому щаблі в ЕГ зменшилась кількість дітей з 20% до 19% дітей, а в КГ збільшилась з 18% до 22% і на низькому в ЕГ - відповідно зменшилась з 9% до 4% дітей, а в КГ – з 11 до 9%.

Порівняльний аналіз рівнів формування експресивної лексики дітей старшого дошкільного віку експериментальної і контрольної груп засвідчив позитивний вплив запропонованої методики збагачення словника дітей експресивною лексикою.

Було з'ясовано, що більшість дітей експериментальної групи досягли високого (27%) і достатнього (39%) рівнів формування експресивної лексики. У дітей контрольної групи відбулися незначні

зміни впродовж року. Так, показники високого рівня залишилися без змін (27%), а на достатньому рівні збільшилась кількість до 40%. Як і на констатувальному етапі половина дітей (22%) залишилися на середньому рівні.

Можна вважати, що нам вдалося запровадити у практику методику *збагачення експресивної лексики* у дітей старшого дошкільного віку шляхом роботи над словниковим запасом в навчально-мовленнєвій діяльності та з'ясувати її ефективність шляхом здійснення педагогічного експерименту.

ВИСНОВКИ

Отже, лексикологія - розділ мовознавства, завдання якого полягає у характеристиці словникового складу сучасної української літературної мови та встановлення загальної кількості слів у мові.

Слова в мові існують у певному взаємовідношенні. Вони розрізняються за сферою й частотою вживання. Словниковий склад української мови постійно змінюється, виникають нові слова, нові значення, а окремі слова менше вживаються, а то й зовсім зникають.

Лексика української мови є багатого та різнозноманітною. Багата та розвинена лексика мовця відповідно сприяє кращому сприйняттю навколишнього світу, допомагає глибше поринути в нього.

Кожне слово має свою унікальну стилістику. Поняття «стилістика» походить від слова «стиль». Стиль мови це спосіб мовного вираження у різних сферах спілкування. В українській мові існують такі стилі мови: художній, розмовно-побутовий, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, конфесійний і епістолярний.

Стилістика сучасної української мови розглядає виражальні засоби мови та особливості їх використання. А також вивчає мовні одиниці, способи їх добору, поєднання і використання для створення образу типового стилю.

В українській мові існує безліч засобів, які надають мовленню емоційності, виразності. Їх називають художні тропи. Вони розширюють межі вживання слів, тому що поглиблюють уявлення людини про певний предмет, явище або об'єкт і посилюють емоційне забарвлення мови. Наприклад, розрізняють такі засоби експресивності: епітети, метафору, метонімію і синекдоху.

Збагачення словника дітей дошкільного віку експресивною лексикою є одним із завдань мовленнєвого розвитку.

У період старшого дошкільного віку важливим є формування фонетичної, лексичної, граматичної правильності мовлення та розвиток

таких якостей доладного мовлення, як змістовність, точність, промовистість, образність, виразність.

В старшому дошкільному віці в дітей зростає словниковий запас та підвищується інтерес до засобів виразності. Діти здатні зрозуміти значення слова, використовувати у своєму мовленні багатозначні слова, вживати різноманітні засоби образності (епітети, метафори, порівняння), розуміти словосполучення в переносному значенні.

Важливим засобом розвитку мовлення та збагачення словника дитини є художні твори. Вони містять багато художніх засобів, які сприяють розвитку уяви, мислення та емоційної сфери. Художня література, супроводжуючи дитину з перших років життя, відкриває й пояснює їй життя суспільства та природи, світ людських почуттів та взаємин; активізує й уточнює словник; сприяє розвитку образного мовлення, збагачує мовлення дітей емоційно-експресивною лексикою; розвиває мислення й уяву дитини.

Сучасні освітні програми є основним і невід'ємним елементом в роботі дитячого дошкільного закладу. Освітня програма це документ на основі якого затверджується план роботи дитячого садка. В цьому документі визначені зміст роботи з дітьми та враховані їхні вікові та індивідуальні особливості.

Існує безліч програм виховання і навчання дітей дошкільного віку. Кожна програма має освітні лінії та спрямована на досягнення цілісного гармонійного розвитку.

Крім програм науковцями створені підручники для розвитку мовлення дошкільників. В яких описуються збагачення та активізації словникового запасу експресивною лексикою у дітей старшого дошкільного віку, методи та прийоми формування експресивної лексики, наведено приклади вправ для розширення словникового запасу.

Підручники та програми є основним та важливим джерелом інформації з даної теми. Містять інформацію про активізацію та збагачення словникового запасу експресивною лексикою.

У посібниках на прикладах показано як проводити словникову роботу з дітьми, якими принципами керуватись при введенні нових слів та які форми роботи слід використовувати. Особливої уваги надається ознайомленню дітей дошкільного віку з малими формами українського фольклору колисковими піснями, забавлянками, прітїшками, прислів'ями, приказками. Вони сприяють розвитку у дитини образного мислення та є основним засобом збагачення експресивною лексикою.

У програмах розглядається питання поповнення словниковий запасу словами, які позначають назви предметів, їх ознаки, кількість, дію, а також розширювати словник дітей узагальнювальними поняттями.

Одна з основних цілей - стимулювати використання в мовленні дітей засобів виразності, розвивати інтерес і бажання дітей усвідомлено переказувати казки, оповідання.

Словникова робота у дошкільному віці представлена поступовим розширенням, поглиблення та узагальненням слів української мови. Цьому сприяє використання дидактичних вправ, дидактичних ігор, занять, які спрямовані на активізацію словникового запасу. Використання таких форм роботи забезпечує підвищення ефективності педагогічних умов збагачення словника дітей дошкільного віку.

Збагачення словника експресивною лексикою відбувається з допомогою використання художньої літератури при проведенні таких форм роботи, як дидактичні ігри, вправи або на заняттях. З допомогою використання художніх засобів здійснюється активізація слів, словник дошкільників збагачується новими словами, образною, емоційно забарвленою лексикою, виробляється вміння висловлювати свої думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в навчальних закладах: підручник / За ред. А.М. Богуш.— К.: вища школа, 2007.-542с.
2. Богуш А.М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників. Мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Навчально-методичний посібник / А.М. Богуш, Н.І. Луцан. – Київ: Слово, 2008. -187с.
3. Богуш А.М. Мовленнєва компетенція дошкільника як лінгводидактична проблема. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія. К. : Слово, 2005. С. 149 – 156.
4. Богуш А., Попова І. Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору : навч. посіб. К. : Слово, 2014. 200 с. 6. Богуш А.М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних закладах. К. : Слово, 2010. 304 с.
5. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш / за ред. А. М. Богуш. – 2-ге вид., доп. – К. : Слово, 2011. – 704 с.
6. Богуш А.М.Збагачення словника дошкільників експресивною лексикою народних казок / А.М. Богуш, Ю.О. Руденко. -Одеса: Маяк, 2005. - 256 с.
7. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: Підручник для студ. вищ. –К.:Видавничий Дім «Слово»,2006.–304с.
8. Вашуленко М. Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука їхньої наступної успішності / М. Вашуленко. Дитячий садок. -2004.-№2.- с.10-15.
9. Волкова Н.П. Педагогіка.: [навчальний посібник] / Н.П. Волкова.- К.: Академія, 2001.-212с.

10. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення. Донецьк : ТОВ Лебідь, 1999. 170 с.
11. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят : навч.-метод. посіб. К. : Шкільний світ, 2006. 120 с.
12. Дитина. Програма виховання дітей дошкільного віку / Наук.кер. Огнев'юк В.О. – К.,2016.
13. Дошкільна лінгводидактика: хрестоматія / упоряд. Богуш А. М. - К.: Видав.дім «Слово», 2005. - 720 с.
14. Крутій К. Л. Конспекти занять із художньо-мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку / Крутій К. Л. , Кулинич О. П. , Погрібняк Н. В. – Запоріжжя : ТОВ "ЛПС" ЛТД, 2009. – 200 с.
15. Лещенко Методика навчання рідної мови, грамоти /О.М. Лещенко.-К. Вища школа, 2002.-с.141.
16. Логвинчук С.Л. Дидактичні ігри вправи творчі завдання: розвиток мовленнєвої компетенції дошкільників / С.Л. Логвинчук. – Х.: Основа, 2012.-191.
17. Луцан Н. І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Луцан Надія Іванівна.– О., 1995. –185 с.
18. Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку / Н. І. Луцан. – О. : ПНЦ АПН України – СВД М. П. Черкасов, 2005. – 319 с.
19. Луценко І.О. Методика курсу викладанн курсу «Теорія і методика розвитку українського мовлення у дітей дошкільного віку»: навчальна програма для студентів спеціальності «Дошкільне виховання» освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» / І.О. Луценко, В.Г.Захарченко. – К.,2002.-15 с.
20. Лінгводидактика в сучасних закладах освіти. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2001. – 269 с.

21. Макаренко С. І. Особливості становлення процесу розуміння значення слів на початковому етапі розвитку дітей / С. І. Макаренко // Зб. наук. пр. Педагогічні науки. – Вип. 50. – Ч. 1. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – С. 201 – 206.
22. Мацько Л. Стилїстика української мови : Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
23. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / кол. авт. за ред. М. І. Пентиліук : М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум та ін.. – К. : Ленвіт, 2004. – 400 с.
24. Міщенко М.О. Формування мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку / М.О. Міщенко.- Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта»/ за заг. Ред. проф О.Л. Кононенко.- Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – 196с. – С. 121-127.
25. Пентиліук М. І. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови / М. І. Пентиліук // Українська мова і література в школі. — 1999. — № 3. — С. 8—10.
26. Пентиліук М. І. Культура мови і стилїстика / М. І. Пентиліук. – К. : Вежа, 1994. – 240 с.
27. Піроженко Т. Мовлення дитини: психологія мовленнєвих досягнень дитини: навч. посіб. / Т. Піроженко – К.: Главник, 2005. – 111с.
28. Піроженко Т. О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогічна психологія” / Т. О. Піроженко. – К., 2004. – 40 с.
29. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. І. Поніманська. – К.: Академвидав, 2006. – 456с.
30. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С.

Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. – К. : Українська академія дитинства, 2017. – 80 с.

31. Руденко Ю. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку емоційно-зabarвленою лексикою // Актуальні проблеми дошкільної освіти та підготовки фахівців на сучасному етапі // Матеріали наук.-практ. конф. // Зб. наук. пр. Бердянського держ. пед-го ін-ту ім. П. Д. Осипенко. (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2000. – № 2. – С. 18

32. Руденко Ю.А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки: автореф. дис. канд. пед.наук: 13.00.02 « теорія і методика навчання (українська мова)» / Ю.А.Руденко. – Одеса., 2003. – 24 с.

33. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін.; За ред. М.Я. Плющ. – 4-те вид. – К.: Вища шк., 2003. – 430 с.

34. Сучасна українська літературна мова / За ред. П.А.Грищенка. -К. 1997

35. Теорія та методика розвитку рідного мовлення. Підготовка фахівців з дошкільної освіти за кредитно-модульною системою організації навчального процесу / За ред. Т.І. Поніманської. Навчально-методичний посібник. – К.: Міленіум, 2007. -244с.

36. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія / А. М. Богущ, О. С. Трифонова, О. І. Кисельова, Ж. Д. Горіна, М. П. Черкасов. – О. : ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.

37. Трифонова О.С. Виховання звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку

38. Трифонова О.С. Формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку [Монографія] О.С. трифонова.- Одеса: Видавництво ТОВ передрук. 2012 – 467 с.

39. Шкуротяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Навч. посіб. – К.: Літера, 2000. –688с.

40. Царенко, О. Мовленнєвий розвиток дитини і його вікові \ особливості [Текст] / О. Царенко / Дитячий садок. – 2012. – №19. –

С.5

Додаток А

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Ножевнік Вікторія Вікторівна, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;

- принципів та правил академічної доброчесності;

- нульової толерантності до академічного плагіату;

- моральних норм та правил етичної поведінки;

- толерантного ставлення до інших;

- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;

- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;

- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

-

11.11.2020

(дата)

_____

(підпис)

Ножевнік В.В.

(ім'я, прізвище)

